

Συνέχεια από τη σελίδα 21

ούτε ύγρο, αλλά κοκκινωπό, μελανιασμένο, γεμάτο εξανθήματα, μικρά σπειρία ή και πληγές• από μέσα τους όμως ξνιωθαν τέτοια πυρά, πού δέν μπορούσαν νά υποφέρουν νά τούς αγγίζουν ούτε τά πιά ψιλά καί μαλακά ρούχα ή σεντόνια ή ότιδήποτε άλλο καί τήν πιά μεγάλη ανακούφιση θά ξνιωθαν άν μπορούσαν νά ριχτούνε μέσα σέ κρύο νερό. Καί πολλοί απ' όσους δέν είχαν κανένα νά τούς κοιτάξει έκαναν αυτό ακριβώς, πέφτοντας μέσα σέ πηγάδια βασανισμένοι από αδιάκοπη καί άνυπόφορη δίψα• καί τό ίδιο έκανε είτε έπιναν πολύ είτε λίγο.

Καί πάνω απ' όλα καί χωρίς αναπαμό ήταν ή στενοχώρια πού δέν μπορούσαν νά βρουν ανακούφιση σέ τίποτα, καί ούτε μπορούσαν νά κοιμηθούν. Τό σώμα όμως, όσον καιρό ήταν ή άρρώστεια στό κρίσιμο στάδιο της, δέ μαραινόταν, αλλά άντεχε στό βάσανο περισσότερο απ' ό,τι θά μπορούσε κανείς νά περιμένει, έτσι πού πέθαιναν -οί περισσότεροι- ύστερ' από έννιά ή έφτά μεριές από τή μέσα τους κάψα, χωρίς νά 'χει έντελώς εξαντληθεί ή δύναμή τους• ή άν ξέφευγαν αυτό τό στάδιο, κατέβαινε ύστερα τό κακό στην κοιλιά, πού γέμιζε πληγές κι άφοϋ τούς έπιανε δυνατή καί άσταμάτητη διάρροια, πέθαιναν οί περισσότεροι στό δεύτερο αυτό στάδιο από τήν εξάντληση. Καί τό κακό περνούσε απ' όλο τό κορμί, μιá καί είχε στερεωθεί στην άρχή στό κεφάλι καί προχωρούσε από πάνω πρós τά κάτω, κι άν κανείς σωζόταν από τά χειρότερα, φανεωνόταν τούτο έπειδή έπιανε πιά τίς άκρες• γιατί έπεφτε καί στά γεννητικά όργανα, καί στίς άκριες τών χειρών καί τών ποδιών, καί πολλοί πού συνήλθαν ξμειναν χωρίς αυτά• μερικοί άλλοι πάλι έχασαν τό φώς τους ή τό θυμητικό τους ένώ άντεξαν στην καθαυτό άρρώστεια στην άρχή, καί έχασαν μόλις σηκώθηκαν ποιοί ήταν οί ίδιοι καί δέ γνώριζαν ούτε τούς πιά στενούς συγγενείς καί φίλους τους.

Γιατί ή μορφή της άρρώστειας ήταν κάτι πού ξεπερνούσε τίς λογικές εικασίες τών ανθρώπων, καί πρόσβαλλε τόν καθένα πιά βαρεία απ' όσο μπορεί νά βαστάξει ή ανθρώπινη φύση, καί φανερώθηκε κι από τό έξής πώς δέν ήταν καμιά από τίς συνειθισμένες άρρώστειες: τά όρνια δηλαδή καί τά τετράποδα ζώα, όσα τρών ανθρώπινη σάρκα, μ' όλο πού είχαν μείνει πολλά άταφα κορμιά, ή δέν τά πλησίαζαν, ή άν τά δοκίμαζαν, πέθαιναν κι αυτά. Κι απόδειξη, πώς παρουσιάστηκε καθαρά έλάττωση τών πουλιών αυτών, καί δέν τά 'βλεπε κανείς ούτε άλλου, ούτε γύρω σέ νεκρούς από τήν άρρώστεια• ένώ τά σκυλιά έδιναν ακόμα καλύτερη άφορμή νά τό παρατηρήσει κανείς, έπειδή ζούνε μαζί μέ τόν άνθρωπο.

Τέτοια λοιπόν ήταν στίς μεγάλες γραμμές ή μορφή της άρρώστειας, μ' όλο πού παρέλειψα πολλά γνωρίσματα άσυνειθιστα καί παράξενα, πού τύχαιναν νά παρουσιαστούν διαφορετικά στον ένα από τόν άλλον. Καί καμιά άλλη από τίς συνειθισμένες στενοχώριες δέ βασάνιζε τόν κόσμο εκείνο τόν καιρό• γιατί κι άν τύχαινε νά παρουσιαστεί καμιά, κατέληγε σέ τούτην-έδω. Καί πέθαιναν οί άνθρωποι, άλλοι χωρίς περιποίηση, κι άλλοι πού είχαν κάθε δυνατή φροντίδα. Καί δέ βρέθηκε κανένα γιατρικό, πού νά μπορεί κα-

νείς νά πεί πώς είναι τό γιατρικό της άρρώστειας αυτής, πού έμελλε χωρίς άλλο νά βοηθήσει τόν άρρωστο άν τού τό 'δινε (γιατί ό,τι ώφελοϋσε τόν ένα, τό ίδιο αυτό πράμα χειρότερε τόν άλλον), καί καμιά ανθρώπινη κράση δέ φάνηκε από μόνη της άξια ν' άντισταθεί στην άρρώστεια, είτε ήταν πολύ δυνατή, είτε τόσο αδύνατη ώστε νά μήν τήν πιάσει τό κακό αλλά τούς έσάρωσε όλους, κ' εκείνους ακόμη πού είχαν τήν πιά περιποιημένη δίαιτα καί τρόπο ζωής.

Χειρότερο απ' όλα ήταν ή κατάθλιψη πού έπιανε τόν καθένα μόλις ξνιωθε πώς άδιαθετοϋσε (γιατί ή ψυχική τους κατάσταση γύριζε τότε στην άπελπισία, κι αφήνονταν πολύ περισσότερο από μιá άρχής καί δέν άντιδρούσαν) καθώς κι ό,τι ό ένας γέμιζε μόλεμα από τόν άλλον πού περιποιόταν καί πέθαιναν άράδα σάν τά προβάτα• καί τή μεγαλύτερη φθορά τήν προξενούσε τούτο: άν δηλαδή δέν ήθελαν νά πλησιάσουν ό ένας τόν άλλον από φόβο μήν κολλήσουν, πέθαιναν οί άρρωστοι μόνοι κ' έρημοι• κι άδειασαν έτσι πολλά σπίτια γιατί δέν ήταν κανείς νά τούς κοιτάξει• κι άν πάλι έπικοινωνούσαν, τούς χαλούσε ή άρρώστεια, καί περισσότερο εκείνους πού ήθελαν νά φερθούνε καθώς πρέπει• γιατί ντρέπονταν νά δείξουν πώς λογαριάζουν τόν έαυτό τους καί πήγαιναν κοντά στους άγαπημένους τους. Άφοϋ ακόμα καί τά μοιρολόγια τών πεθαμένων τά παράτησαν στό τέλος καί οί ίδιοι οί συγγενείς τους, άποκαμωμένοι από τή μεγάλη συμφορά. Όμως εκείνοι πού είχαν περάσει τήν άρρώστεια κ' είχαν σωθεί, αυτοί σπλαχνίζονταν περισσότερο καί τούς έτοιμοθάνατους κι όσους ψήνονταν από τό κακό, καί οί ίδιοι δέ φοβούνταν πιά• γιατί δέν έπιανε ή άρρώστεια δύο φορές τόν ίδιον άνθρωπο, ώστε νά τόν θανατώσει. Καί τούς μακάριζαν οί άλλοι, κι αυτοί οί ίδιοι απ' τή μεγάλη τους χαρά για τή σωτηρία τους σ' αυτή τήν περίσταση είχαν τήν μάταιην έλπίδα πώς για πάντα δέ θενά πέθαιναν ούτε κι από καμιάν άλλην άρώστεια.

Κοντά στά βάσανα της στιγμής τούς τυραννούσε καί ή συγκέντρωση τών κατοίκων από τήν έξοχή στην πολιτεία κ' ύπόφεραν περισσότερο οί πρόσφυγες. Γιατί έπειδή δέν υπήρχαν αρκετά σπίτια, παρά έμειναν σέ πνιγρές παράγκες καί ήταν κι όλες καλοκαίρι, πέθαιναν χωρίς νά μπορούν νά τηρηθούν οί εύπρέπειες, αλλά καί πεθαίνοντας έπεφταν οί νεκροί άπάνω στά πτώματα, κι άλλοι ψυχομαχοϋσαν τριγυρίζοντας μέσα στους δρόμους, κι από τήν άκράτητη δίψα τους μαζεύονταν μισοπεθαμένοι γύρω σ' όλες τίς βρύσες. Καί οί ναοί όπου είχαν κατασκηνώσει ήταν γεμάτοι νεκρούς πού είχαν ξεψυχήσει εκεί μέσα γιατί όταν παράγινε τό κακό, μήν ξέροντας πιά τί θ' απογίνουν, οί άνθρωποι τό γύρισαν στην άψηφισία για τά θεία καί τίς θρησκευτικές άπαγορεύσεις• κι όλες οί κανονικές τελετές, πού συνειθίζονταν άλλοτε στίς κηδείες, έγιναν άνω-κάτω, καί τούς έθαβαν όπως μπορούσε ό καθένας. Καί πολλοί κατάντησαν νά κηδεύουν τούς δικούς τους χωρίς καμιά ντροπή, γιατί τούς έλειπαν τά χρειαζόμενα, άφοϋ τούς είχαν κι όλες πεθάνει τόσοι συγγενείς• άλλοι προλάβαιναν ξένους πού σώριαζαν ξύλα για νά κάψουν τό νεκρό τους, κ' έβαζαν άπάνω τό δικό τους, κι

άναβαν τή φωτιά από κάτω, άλλοι, ένώ καιγόταν κι όλες ξένος νεκρός έριχναν από πάνω τό δικό τους καί τό 'βαζαν στά πόδια.

Καί σέ άλλα πράματα έδωσε ή άρρώστεια τήν κυριότερη πρώτη άφορμή για παρανομίες• γιατί τολμούσε κανείς πιά εύκολα εκείνα πού προτιότερα κρυβόταν νά κάνει φανερά για τό κέφι του, ή δέν τά 'κανε διόλου, βλέποντας πώς γύριζε ή τύχη γρήγορα• άφοϋ οί πριν εύτυχημένοι πέθαιναν ξαφνικά, κι όσοι άλλοτε δέν είχαν τίποτα, κληρονομούσαν εύθυσ τίς περιουσίες τους. Κ' έτσι ζητούσαν νά βρουν καί νά χαρουνε γρήγορα ό,τι τούς εύχαριστούσε, καί πίστευαν πώς τόσο ή ζωή όσο κ' οί περιουσίες είναι περαστικά πράματα. Καί κανένας πιά δέν είχε όρεξη νά κοπιάσει από τά πριν για κάτι πού τού είχε φανεί ώραίο, νομίζοντας πώς ήταν πολύ άβέβαιο άν δέ θά πέθαινε πριν τό φτάσει• αλλά ή εύχαρίστηση της στιγμής καί τό κέρδος μέ όποιοδήποτε μέσον για νά τήν απολάψουν άμέσως, αυτό κατάντησε νά θεωρείται καί ώφέλιμο καί σωστό. Καί κανένας φόβος τών θεών ή νόμος τών ανθρώπων δέν τούς συγκρατούσε πιά, γιατί έκριναν πώς τό ίδιο κάνει είτε σέβονται τά θεία είτε όχι, βλέποντας πώς χάνονταν όλοι τό ίδιο• κι όσο για τά έγκλήματα, δέν περίμεναν πώς θά ζήσουν ώσπου νά γίνει ή δίκη καί νά τά πληρώσουν μέ τήν τιμωρία πού θά τούς έβαζαν, πιστεύοντας πώς πολύ μεγαλύτερη ήταν ή καταδίκη πού είχε ψηφιστεί ένάντια τους καί κρεμόταν τώρα πάνωθέ τους, πού πριν πέσει έπάνω τους, τούς φαινότανε φυσικό νά χαρουν καί κάτι απ' τή ζωή.

Έχοντας λοιπόν καταντήσει σέ τέτοια παθήματα, τυραγιούνταν οί Αθηναίοι, γιατί πέθαιναν οί άνθρωποι μέσα στην πολιτεία καί ρημαζόταν ή γής τους απ' έξω. Καί μέσα στά βάσανά τους, όπως ήταν έπόμενο, θυμήθηκαν καί τούτο τό στιχάκι, πού έλεγαν οί γεροντότεροι πώς τό τραγουδούσαν άλλοτε: «Πόλεμος θά 'ρθει Δωρικός, καί μαζί μ' αυτόν λιμός». Καί πολλές συζητήσεις άνάβαν κι άλλοι ύποστήριζαν πώς δέν έλεγε ό στιχος λοιμό, έπιδημία, αλλά λιμό, πείνα, υπερίσχυσε όμως ή γνώμη, όπως ήταν φυσικό, απ' ό,τι δοκίμαζαν τότε, πώς ή λέξη ήταν λιμός• γιατί οί άνθρωποι θυμούνταν άνάλογα μ' αυτά πού τούς τύχαιναν. Μοϋ φαίνεται δηλαδή πώς άν καμιά φορά έρθει άλλος Δωρικός πόλεμος ύστερ' από τούτον καί τύχει νά πέσει πείνα, θά τόν τραγουδήσουνε μέ τό «λιμός», όπως θά τούς φαίνεται πώς ταιριάζει.

Θυμήθηκαν τότε όσοι τόν ήξεραν καί τό χρησμό πού δόθηκε στους Λακεδαιμονίους, όταν ρώτησαν τό θεό άν πρέπει νά πολεμήσουν, καί τούς προφήτεψε πώς άν πολεμήσουνε μ' όλη τους τή δύναμη, θά βάλει, είπε, κι αυτός τό χέρι του. Συμπέραιναν λοιπόν πώς όσα γίνονταν έμοιαζαν μέ τά λόγια του χρησμού• ή άρρώστεια έπεσε μόλις είχαν εισβάλει οί Πελοποννήσιοι. Στην Πελοπόννησο όμως δέν έπεσε, έξόν από έλάχιστες περιπτώσεις, πού δέν άξίζει τόν κόπο νά τίς αναφέρει κανείς, αλλά ήταν βαρεία στην Αθήνα, τό περισσότερο κ' ύστερα καί σ' άλλα μέρη μέ σχετικά πυκνότερο πληθυσμό. Αυτά λοιπόν ήταν όσα έγιναν μέ τήν άρρώστεια.